

७ खेळ आणि इतिहास

१. (अ) दिलेल्या पर्यायांपैकी योग्य पर्याय निवडून विधाने पूर्ण करा.

(१) ऑलिंपिक स्पर्धाची परंपरा.....येथे सुरू झाली.

(अ) ग्रीस

(ब) रोम

(क) भारत

(ड) चीन

(२) महाराष्ट्रात तयार होणाऱ्या लाकडी बाहुलीला.....असे म्हणत.

(अ) ठकी

(ब) कालिंचिंडिका

(क) गंगावती

(ड) चंपावती

(ब) पुढीलपैकी चुकीची जोडी दुरुस्त करून पुन्हा लिहा.

(१) मल्लखांब -शारीरिक कसरतीचे खेळ

(२) वॉटर पोलो -पाण्यातील खेळ

(३) स्केटींग - साहसी खेळ

(४) बुद्धिबळ -मैदानी खेळ

उत्तर :

चुकीची जोडी : बुद्धिबळ – मैदानी खेळ.

दुरुस्त केलेली योग्य जोडी : बुद्धिबळ - बैठा खेळ.

प्रश्न २ टीपा लिहा

(१) खेळणी आणि उत्सव.

उत्तर : उत्सव व खेळणी यांचा प्राचीन काळापासूनच घनिष्ठ संबंध आहे.

(१) विविध संस्कृतीत आणि धर्मात उत्सवप्रसंगी विविध खेळण्यांनी सजावट केली जाते. लहान मुलांना खेळण्यांचे वाटप केले जाते.

सांताकलॉज नाताळ मध्ये मुलांना खेळणीच देऊन जातो.

(२) दीपावलीच्या उत्सवात महाराष्ट्रात मातीच्या किल्यांवर शिवराय व सैनिकांच्या प्रतिमा ठेवतात, ती खेळणीच असतात.

(३) गावोगावच्या जत्रा व उत्सवप्रसंगी बाजारात मोठ्या प्रमाणात खेळण्यांची दुकाने लागतात.

(४) बैलपोळा, नागपंचमी अशा सणांप्रसंगी मातीचे बैल, गाडी, नागोबा अशी खेळणी तयार केली जातात. मुले या खेळण्यांशी खेळतात, स्पर्धा लावतात. संक्रांतीच्या दिवशी मुले पतंग उडवतात.

(२) खेळ व चित्रपट,

उत्तर : (१) पूर्वीच्या चित्रपटांमधून नायक-नायिका खेळ खेळत असल्याची किंवा खेळांची दृश्ये दाखवली जात

असत.

(२) अलीकड्या काळात खेळ आणि खेळाडूंचा जीवनपट दाखवणारे हिंदी-इंग्रजी चित्रपट निघाले आहेत.

'लगान', 'दंगल' असे क्रिकेट, कुस्ती खेळांशी संबंधित चित्रपट निघाले आहेत.

(३) मेरी कोम, फोगट भगिनी या खेळाडूंच्या जीवनावर चित्रपट निघाले आहेत.

(४) प्रसिद्ध धावपटू मिल्खासिंग, भारतरत्न सचिन तेंडुलकर आणि क्रिकेटपटू महेंद्रसिंग धोनी यांच्या कारकिर्दीवरही चित्रपट निघाले. एकूण खेळ व चित्रपट यांचा संबंध मूकपटापासून आजपर्यंत घनिष्ठ राहिलेला आहे.

प्र.३ पुढील विधाने सकारण स्पष्ट करा :

(१) सध्याच्या काळात खेळाचे अर्थकारण बदलले आहे.

उत्तर : (१) विसाव्या-एकविसाव्या शतकात

खेळाचे आंतरराष्ट्रीयीकरण झाले आहे.

(२) सर्वच सामन्यांचे थेट प्रक्षेपण जगाच्या कानाकोपन्यात एकाच वेळी होत असते. ज्यामुळे हौशी खेळाडू शिकण्यासाठी; तर प्रेक्षक मनोरंजनासाठी सामने पाहतात.

(३) निवृत्त खेळाडूंना समालोचनासाठी वाहिन्यांवर बोलावले जाते.

(४) सामने पाहण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात प्रेक्षक वर्ग येतो. त्यामुळे कंपन्या मोठ्या प्रमाणात पैसा खर्च करून आपल्या उत्पादनाच्या जाहिराती खेळाच्या प्रक्षेपणादरम्यान करौत असतात. या कारणांमुळे सध्याच्या काळात खेळाचे अर्थकारण बदलले आहे.

(२) खेळण्यांद्वारे इतिहासावर प्रकाश पडतो.

उत्तर : मनोरंजनासाठी विविध प्रकारची खेळणी तयार करण्याची प्रथा प्राचीन काळापासून चालू आहे. त्यामुळे खेळणी ही इतिहास लेखनाचे महत्त्वाचे भौतिक साधन आहे.

(१) खेळण्यांमुळे त्या काळातील धार्मिक व सांस्कृतिक परंपरा समजतात.

(२) मातीचे किल्ले व त्यावर शिवकालीन देखावा उभा करण्यासाठी मातीच्या प्रतिमा ठेवतात. त्यावरून किल्ल्यांच्या रचनेचा अभ्यास होतो.

(३) उत्खननात पाँपैर्ड शहरात सापडलेल्या भारतीय हस्तिदंती बाहुलीवरून भारत व रोम यांच्या प्राचीन संबंधांवर प्रकाश पडतो.

(४) मोहेंजोदडो येथील उत्खननात सापडलेल्या खेळण्यांवरून तत्कालीन पद्धती, पोशाख, खेळांचे प्रकार आणि तंत्रज्ञान यांची माहिती होते. म्हणून खेळण्यांद्वारे इतिहासावर प्रकाश पडतो.

प्र.४ पुढील प्रश्नांची २५ ते ३० शब्दांत उत्तरे लिहा :

(१) खेळांचे महत्त्व स्पष्ट करा.

उत्तर : खेळांचे पुढील दृष्टीने अनन्यसाधारण महत्त्व आहे -

(१) खेळांमुळे जीवनातील व्यथा व चिंता विसरल्या जातात.

(२) माणसाच्या मनाला विरंगुळा मिळतो, त्यामुळे मन ताजेतवा व उल्हसित होते.

(३) खेळांमुळे व्यायाम होऊन शरीर काटक व बळकट होते

(४) खेळांमुळे मनोधैर्य वाढते. चिकाटी, खिलाडूपणा हे अंगी बाणतात.

(५) सांघिक खेळातून सहकार्य व संघभावना वाढीस लागतात.

(६) खेळांमुळे नेतृत्वगुण विकसित होतात.

(२) खेळांतून व्यावसायिक संधी कशा प्राप्त होतात?

उत्तर : खेळाशी अनेक घटक संबंधित असतात. त्यातूनच पुढील अनेक व्यावसायिक संधी प्राप्त होतात -

- (१) खेळांसंबंधी लेखन करणारे लेखक व समीक्षक.
- (२) आकाशवाणी, दूरदर्शन व विविध वाहिन्यांवरून खेळां समालोचन करणारे समालोचक, तज्ज्ञ व त्यांना माहिती पुरवणारे साहाय्यक.
- (३) खेळांडुना शिकवणारे प्रशिक्षक, मैदान तयार करणारे तज्ज्ञ, पंच इत्यादी.
- (४) खेळांचे चित्रीकरण करणारे कॅमेरामन व त्यांचे साहाय्यक संगणक तज्ज्ञ.

प्र.५ पुढील प्रश्नांची सविस्तर उत्तरे लिहा :

- (१) भारतातील खेळाच्या साहित्याच्या इतिहासाविषयी माहिती लिहा.

उत्तर : खेळांशी संबंधित साहित्य ही एक नवी ज्ञानशाखा निर्माण झालेली आहे. भारतात विविध खेळांवर विपुल लेखन केले जाते.

(१) खेळांशी संबंधित अनेक पुस्तके व आत्मचरिने प्रसिद्ध झालेली आहेत. खेळांविषयीचे कोश लिहिले जात आहेत.

(२) व्यायाम या विषयावर स्वतंत्र शब्दकोश तयार झालेला आहे,

मल्लखांबाचा इतिहास प्रकाशित झालेला आहे.

(३) खेळांवर लेखन असणारी स्वतंत्र क्रीडामासिके, पाक्षिके प्रसिद्ध होत असतात. दैनंदिन वृत्तपत्रांमध्ये एक वा दोन संपूर्ण पाने क्रीडा जगत यासाठी राखून ठेवलेली असतात.

(४) षटकार नावाचे खेळाला वाहिलेले नियतकालिक पूर्वी प्रसिद्ध होत असे. द्वारकानाथ संझगिरी, शिरीष कणेकर, बाळ पंडित असे अनेक लेखक क्रिकेट आणि अन्य खेळांवर वृत्तपत्रांमधून लेखन करीत असतात.

(५) इंग्रजी भाषेत तर क्रीडाक्षेत्रावर प्रचंड प्रमाणात लेखन होत असते. अन्य प्रादेशिक भाषांमधूनही क्रीडालेखन होते. ही सर्व माहिती म्हणजे खेळांच्या साहित्याचा इतिहास आह.

२) खेळ आणि इतिहास यांच्यातील परस्परसंबंध स्पष्ट करा.

उत्तर : खेळ आणि इतिहास यांच्यातील परस्परसंबंध घनिष्ठ आहेत.

(१) खेळांवर लिखाण करणाऱ्या लेखकांना त्या खेळांचा इतिहास माहीत असावाच लागतो.

(२) खेळाची समीक्षा करण्यासाठी त्या समीक्षकाला भूतकाळातील खेळांडुंच्या खेळाचे कौशल्य माहीत असावे लागते. ऑलिम्पिक, एशियाड, राष्ट्रकुल अशा आंतरराष्ट्रीय स्पर्धांची माहिती, खेळांडुंची वैशिष्ट्ये असा संदर्भ देण्यासाठी समीक्षकाला इतिहासाचा आधार घ्यावाच लागतो

(३) विविध स्पर्धांचे आकाशवाणीवरून, दूरदर्शनवरून वा वाहिन्यांवरून समालोचन करताना समालोचकाला त्या खेळाचा इतिहास, गाजलेले खेळांडू, त्यांचे विक्रम इत्यादींसंबंधी माहिती घावी लागते, तरच त्याचे समालोचन रंजक होते.

(४) खेळातील विशेष तज्ज्ञ म्हणून बोलावलेल्या व्यक्ती, खेळांडुंच्या प्रशिक्षणासाठी असणारे प्रशिक्षक, स्पर्धासाठी खेळांडुंची निवड करणारी समिती या सर्वांना खेळांडुंची माहिती, त्यांचे गुण व दोष, विरुद्ध चमूतील खेळांडुंचा इतिहास या सर्वांचा अभ्यास करावा लागतो.

(५) खेळांडुनाही आपल्या प्रतिस्पर्थ्याचा इतिहास माहीत असावा लागतो. थोडक्यात, खेळाशी संबंधित सर्व घटकांना खेळाचा इतिहास माहीत करून घ्यावाच लागतो.

३ मैदानी खेळ व बैठे खेळ यांच्यातील फरक स्पष्ट करा.

उत्तर: मैदानी खेळ व बैठे खेळ यांच्यातील फरक पुढील बाबींचा द्वारे स्पष्ट करता येतो

मैदानी खेळ	बैठे खेळ
१. मैदानी खेळ मैदानात उमे राहून खेळायचे असतात.	बैठे खेळ बैठे खेळ बसून खेळावे लागतात ते घरात, मोकळ्या जागेत, पारावर, कोठेही खेळता येतात.
२. मैदानी खेळांसाठी कसरतीची व कौशल्याची	बैठ्या खेळांत तुलनेने कमी कसरती व कौशल्याची

अधिक गरज असते.	गरज असते
३. मैदानी खेळांना शारीरिक क्षमतेची, शक्तीची गरज असते.	या खेळांना शारीरिक क्षमतेची, शक्तीची गरज नसते.
४. शक्ती अधिक खर्च झाल्याने या खेळांत थकवा लवकर येतो.	शक्तीची गरज नसल्याने या खेळांमध्ये थकवा लवकर येत नाही.
५. मैदानी खेळात थरारकता, रोमांच असतो. आनंदही अधिक मिळतो.	बैठ्या खेळांत थरारकता नसते. रोमांच नसल्याने आनंद कमी मिळतो.
६. मैदानी खेळांत शारीरिक कौशल्याची गरज असल्याने प्रशिक्षणाची, सरावाची गरज असते.	बैठ्या खेळांना शारीरिक कौशल्याची गरज नसल्याने प्रशिक्षण सरावाची तितकीशी गरज नसते.
७. मैदानी खेळांमध्ये कबड्डी, हॉकी, खो-खो, क्रिकेट अशा देशी-विदेशी समावेश होतो. खेळांचा	बैठ्या खेळांत कॅरम, बुद्धिबळ, सारीपाट, पत्ते इत्यादी खेळांचा समावेश होतो.
८. बहुतेक सर्व मैदानी खेळांच्या स्थानिक व आंतरराष्ट्रीय स्पर्धा आयोजित केल्या जातात.	कॅरम, बुद्धिबळ अशा मोजक्याच बैठ्या खेळांच्या स्पर्धा सोडल्यास अन्य बैठ्या खेळांच्या स्पर्धा आयोजित केल्या जात नाहीत.